

Clifford Geertz

Una professió inconstant. La vida antropològica en temps interessants

in: *El contemporani. Revista d'història (Barcelona/SPA: Universitat de Barcelona: Centre d'estudis Historiogràfics)*, ISSN 1133-519X, no. 29 (2004), S. 65-73.

online source:

<https://editorialafers.cat/botiga/es/63-una-professio-inconstant-geertz-c>

Using this text is also subject to the general [HyperGeertz-Copyright-regulations](#) based on the Austrian copyright-law ("Urheberrechtsgesetz 1936", version 2018, par. 40h, par. 42), which - in short - allow a personal, nonprofit & educational (all must apply) use of material stored in data bases, including a restricted redistribution of such material, if this is also for nonprofit purposes and restricted to a specific scientific community (both must apply), and if full and accurate attribution to the author, original source and date of publication, web location(s) or originating list(s) is given ("fair-use-restriction"). Any other use transgressing this restriction is subject to a direct agreement between a subsequent user and the holder of the original copyright(s) as indicated by the source(s). HyperGeertz@WorldCatalogue cannot be held responsible for any neglect of these regulations and will impose such a responsibility on any unlawful user.

Each copy of any part of a transmission of a HyperGeertz-Text must therefore contain this same copyright notice as it appears on the screen or printed page of such transmission, including any specific copyright notice as indicated above by the original copyright holder and/or the previous online source(s).

d'arreu

UNA PROFESSIÓ INCONSTANT

La vida antropològica en temps interessants

Clifford Geertz

Introducció

Pel que sembla, he arribat en un punt de la meua vida i la meua carrera en què el que la gent vol sentir de mi no és algun fet o idea nova, sinó com he arribat fins aquest punt de la meua vida i la meua carrera. Això és un xic descoratjador, no solament a causa dels ressons de *memento mori* (quan tens setanta-cinc anys, tot té ressons de *memento mori*), sinó perquè, com que he dedicat tota la meua vida d'adult a empenyer endavant les ciències humanes, ara se'm demana que consideri el que ha comportat això —per què penso que de la meua direcció se'n pot dir endavant, i quina pot ser, si cal sostenir aquesta direcció, la propera cosa necessària. Com a resultat, he treballat aquests últims anys en almenys dos intents més o menys organitzats de descriure la corba general de la meua vida com a antropòleg en actiu, i aquest assaig serà el tercer i, espero, l'últim. De parlar d'un mateix i les pròpies experiències en to sermonaire —«vés i fes com jo»— en canvi és la primer vegada. Reciclada la cosa, perd tot l'encant.

El primer d'aquests assaigs de retrospectiva apològica, donat originalment com a Harvard-Jerusalem Lecture el 1990, va esdevenir el capítol titulat «Disciplines» del meu llibre *After the Fact* (Geertz 1995a). M'hi vaig centrar sobretot en temes de recerca i erudició, i especialment en el meu treball de camp de llarga durada a Indonèsia i el Marroc —una història de projectes que porten a resultats que porten a altres projectes que porten a altres resultats. El segon, donat inicialment com una conferència a l'American Council of Learned Societies «Life of Learning» el 1999, va esdevenir el primer capítol, titulat «Passage and Accident», del meu llibre més recent, *Available Light* (Geertz 2000). Hi presentava un repàs més personal i introspectiu tant de la meua vida com de la meua carrera; una mena d'autobiografia i balanç sociointel·lectual. Aquest cop —l'últim— vull fer una altra cosa: és a dir, traçar el desenvolupament de l'antropologia com a matèria d'estudi al llarg del més de mig segle, del 1950 al 2002, que hi he estat implicat, i traçar, també, la relació

entre aquest desenvolupament i els moviments més amplis de la història contemporània. Tot i que això produeix, per força, la mena de narrativa d'«el que he estat i el que he fet», no m'afecta, majoritàriament, ni en la meua obra ni en la meua persona. M'afecta el que ha passat al meu voltant, tant en la professió en què he estat enclòs, malgrat que no gaire lligat i a vegades amb incomoditat, com en el que ens agrada dir-ne «l'ample ampli», en què aquesta professió ha estat inclosa, encara que marginalment i insegurament. Aquest món ens arriba tard o d'hora: hi ha molt poca cosa en antropologia que sigui genuïnament autònoma; pretendre el contrari, encara que sigui vestit amb vestimenta manllevada a la «ciència», és egoisme. Som, com tothom, fills del nostre temps, relíquies dels nostres compromisos.

Certament, tot això és una mica vast per a un assaig curt, i em veig obligat a passar per sobre algunes qüestions amplíssimes molt ràpidament, ignorant el detall i suprimint el matís i l'exigència. Però la meua intenció no és presentar una història com Déu mana, un resum inclusiu o una anàlisi sistemàtica. Sinó 1) subratllar la successió de fases, períodes, eres, generacions o el que sigui, tant en general com en l'antropologia, tal com els he viscut a través d'aquesta, i aquests, a la segona meitat del segle passat, i 2) traçar la interacció (majoritàriament, americana i europea) entre la vida cultural, política, social i intel·lectual en general i l'antropologia com una professió especial i especialitzada, un ram, un ofici, un *métier*.

Cal veure si aquest esbós a grans pinzellades, impressionista, vist-des-d'aquí donarà gaire resultat en el camí de penetració de les coses tal com avancen, i han avançant, en la nostra matèria. Però, a falta de bola de vidre, no conec altra manera.

Pel que fa a les fases, períodes, eres i similars, hauré de destacar-ne, per conveniència pròpia, quatre. Cap no és internament homogènia, ni marcadament delimitada; però poden servir com a fites útils en una història a batzegades, entortolligada, digressiva. La primera, si fa no fa entre el 1946 i el

(Pàgina anterior) Arroyo, «Jo, Francisco Franco Bahamonde, 'Caudillo' d'Espanya» (EH, pp. 256 ss.). (Dalt) *La Batalla* (EH, p. 16).

1960—totes les dates són canviabls—, va ser el període d'exuberància de postguerra, quan una onada d'optimisme, d'ambició i un sentit de voluntat milloradora va inundar les ciències humanes. La segona, de cap al 1960 a mitjan anys setanta, va estar dominada, d'una banda, per les divisions d'una guerra freda universalitzada i, de l'altra, per les històries d'amor i desamor amb el tercermundisme. Des del 1975 més o menys fins al, diguem, en honor de la Caiguda del Mur, 1989, va haver-hi, primer, una proliferació d'enfocaments nous o en tot cas d'última moda a les anàlisis socials i culturals, diverses menes de «girs», *Kehre, tournures d'esprit*, teòrics i metodològics; i després, trepitjant-los els talons, l'aparició dels moviments «post-» radicalment crítics i dispersius, incitats per la incertesa, l'autoqüestionament i l'autoanàlisi creixents, tant en l'antropologia com a la cultura occidental en general. Finalment, des dels noranta fins ara, l'interès ha començat a desviar-se cap al conflicte ètnic, la violència, el desordre mundial, la globalització, el transnacionalisme, els drets humans i similars, malgrat que cap on porta tot això, sobretot després de l'11 de setembre, no és ni de bon tros clar. Aquests, repeteixo, no són els únics talls que es podrien fer, ni tan sols els millors. No són sinó els reflexos, difusos i refractats, a la meua ment de la trajectòria del món i les trajectòries de l'antropologia dins la trajectòria del món.

L'exuberància de postguerra

Durant la Segona Guerra Mundial, els antropòlegs americans, com els sociòlegs, historiadors, psicòlegs i políticòlegs americans, van ser arrossegats, quasi sense excepció, a servir el govern. Quan va acabar, en el que va ser, almenys als Estats Units, no gaire temps, tres o quatre anys, van tornar, immediatament, un cop més quasi sense excepció, a la universitat amb la concepció d'ells mateixos i de la seva professió radicalment alterada. El que havia estat una mena de disciplina fosca, aïllada, tancada i tot, de llop solitari, preocupada principalment per l'etnografia tribal, la classificació racial i lingüística, l'evolució cultural i la prehistòria es va convertir en el curs d'una dècada en l'autèntic paradigma d'una ciència social moderna, políticament conscient, corporativa. Havent experimentat el treball (la major part en connexió amb la propaganda, la psicologia de guerra o els esforços dels serveis d'intel·ligència) dins amplis grups variats, dins conjunts d'especialistes reunits dirigits a problemes concrets,

de la majoria dels quals no sabien gaire res ni hi tenien gaire a veure, els antropòlegs van tornar a les seves universitats amb una perspectiva mental clarament experimental. El treball multi- (o inter- o trans-) disciplinari, els projectes d'equip i la preocupació pels problemes immediats del món contemporani es combinaven amb l'audàcia, la inventiva i una sensació, basada sobretot en la sobtada disponibilitat de suport a gran escala per part del govern i les noves megafundacions, que les coses, per fi i sens dubte, estaven en marxa. Va ser un temps d'entusiasme.

Amb tot això em vaig trobar en el que devia ser el punt més alt de concentració, ampli abast i confusió desenfrenada: Harvard als anys cinquanta. S'hi havia reunit, com al veí Massachusetts Institute of Technology, un conjunt extraordinari de persones i personalitats, que endegava programes en totes les direccions. Hi havia el Departament de Relacions Socials, que —amb el catedràtic sociòleg sistemàtic Talcott Parsons i animat més aviat difusament per la seva més aviat difusa «teoria general de l'acció social»— combinava sociologia, antropologia, psicologia clínica i psicologia social en un conjunt almenys terminològicament integrat (Parsons; Shils 1951). Hi havia el Centre d'Investigació Russa, amb l'antropòleg cultural Clyde Kluckhohn (1951) al capdavant; la Clínica Psicològica, dirigida pel psicoanalista Henry Murray (1938); el Laboratori de Relacions Socials, dirigit per l'estadístic social Samuel Stouffer (Stouffer 1949). John i Beatrice Whiting, procedents de Yale, van reunir un equip i van començar a explotar els acabats d'estrenar Arxius de l'Àrea de Relacions Humanes per a estudis comparatius de correlació de la socialització (B. B. Whiting; J. Whiting 1975). I al MIT hi havia el Centre d'Estudis Internacionals dedicat a l'estimulació de la modernització, la democratització i la posada en marxa dels nous estats de l'Àsia i l'Àfrica i els immobilitzats de l'Europa de l'Est i l'Amèrica Llatina (Millikan; Blackmer 1961). Tot el que d'alguna manera es respirava a l'aire respecte al social o, com aviat se'n diria quan es van intensificar les pressions de la unificació, les ciències del comportament —des de la dinàmica de grups (Homans 1950), la teoria de l'aprenentatge (Tolman 1958) i la psicologia experimental (Bruner; Krech 1950) fins a la lingüística estructuralista (Jakobson), el mesurament de l'actitud (Allport 1954), l'anàlisi del contingut (Inkeles 1950) i la cibernetica (Wiener 1962)— estava

representat per un o altre institut, un o altre centre, un o altre projecte, un o altre finançador. Només hi faltava el marxisme, i un grapat d'estudiants el van subministrar alegrement (per a una crítica de l'esquerra de tot plegat, vegeu Diamond 1992).

Per a mi, com a possible antropòleg —algú que no havia fet mai ni un curs d'antropologia i no tenia cap objectiu particular a la ment excepte fer-se útil d'alguna manera— la figura amb qui vaig haver d'adaptar-me en aquell formigueig d'autoritats loquaces va ser Clyde Kluckhohn. Home enèrgic, imperiós, més aviat obsedit, amb una gran gamma d'interessos, amb una ment contínuament inquieta i un sentit de la vocació apassionat, fins a cert punt sectari, havia estudiat clàssiques a Oxford amb la Rhodes Scholarship. Havia estudiat els navajos i altres pobles del sud-oest nord-americà des que va ser-hi enviat d'adolescent a causa de la seva salut, i tenia experiència dels passadissos del poder, tant de Washington (on havia treballat com a assessor del secretari de guerra i havia dirigit inspeccions de moral per a l'Oficina d'Informació de Guerra) com a Harvard, un èxit encara superior (tenint en compte l'origen fosc a Iowa). Autor del que llavors era l'exposició més llegida, i més ben escrita, sobre el que era l'antropologia arreu, *Mirror for Man* (1949), expresident de l'American Anthropological Association, polemista ferotge, sempre entre els favorits i mestre en l'obtenció de diners, Kluckhohn s'hi imposava.

De les diferents empreses col·lectives (mirant enrere, en compte almenys vuit, i probablement eren més) que Kluckhohn en aquell moment dirigia, projectava o si no animava, em vaig veure involucrat, al meu torn, en tres, que, considerades en conjunt, no solament van encaminar la meua carrera sinó que també van fixar-ne la direcció.

La primera, i més petita, era el compendi de definicions de cultura que Kluckhohn preparava en col·laboració amb Alfred Kroeber, que llavors als setanta anys llargs conclouia una superba carrera en una jubilació retirada (Kroeber; Kluckhohn 1952). Em van donar el que, amb l'ajuda d'altres estudiants més grans graduats, havien reunit i el que havien escrit com a comentari, i la meua feina era revisar-ho i fer-hi suggeriments. Vaig fer alguns suggeriments, la majoria d'exposició, alguns dels quals van ser atesos; però el resultat més decisiu de l'experiència per a mi va ser que em vaig iniciar en les formes de pensar de la classe particular d'antropologia aleshores anomenada,

amb poc encert, teoria del model o configuracionalisme. En aquest credo, procedent del treball, abans i després de la guerra, del lingüista comparativista Edward Sapir a Yale i l'holista cultural Ruth Benedict a Colúmbia, el que es considerava el nucli de la qüestió era la interrelació d'elements, la *Gestalt* que formaven, i no el seu caràcter particular, atomista, com en àrees d'estudi de difusió i cultura anteriors. Un fonema, una pràctica, un rol, una actitud, un hàbit, un tret, una idea, un cos-tum eren, com deia l'eslògan, «un punt en un model»; el que buscàvem eren sistemes, formes, estructures, contorns, contextos: la geometria social del sentit (Kluckhohn 1962, Sapir 1949, Benedict 1934).

Un gran nombre d'expressions d'aquest enfocament en qüestions actuals d'antropologia van aparèixer en aquesta època. Potser la més visible i influent, tot i que no va sobreviure gaire, va ser l'anomenada cultura i personalitat del moviment, al servei de la qual Kluckhohn, Murray i un membre jove del Departament de Relacions Socials, David Schneider, van confeccionar una exposició més o menys definitiva (Kluckhohn *et al.* 1949). Fortament influenciada per les idees psicoanalítiques i els mètodes projectius de testació, pretenia relacionar els processos de desenvolupament psicològic individual amb les institucions culturals de diferents societats. Abram Kardiner i Ralph Linton de Colúmbia, Cora DuBois, primer a Berkeley i després a Harvard, Erik Erikson, també primer a Berkeley i després a Harvard, i el mateix Kluckhohn al seu treball sobre els navajos (Kardiner; Linton 1939, DuBois *et al.* 1944, Erikson 1950, Leighton; Kluckhohn 1947) van ser potser les figures més sobresortints d'aquest moviment, i Margaret Mead en va ser la tribuna de batalla i de primera línia, però estava molt escampat (Hallowell 1955, Piers; Singer 1953, Wallace 1970). Estretament associats a la cultura i la personalitat hi havia els estudis anomenats de caràcter nacional o de cultura-a-distància, com els de Benedict sobre el Japó, i els de Mead, Roda Métraux i Geoffrey Gorer sobre Europa i Amèrica (Benedict 1949, Mead 1942, Mead; Métraux 1953, Mead; Métraux 1954, Mead; Richman 1951; Gorer 1948, 1955; Gorer; Richman 1963), i, és clar, els del Centre de Recerca Russa, on sociòlegs, psicòlegs, políticòlegs i antropòlegs intentaven conjuminar un retrat col·lectiu del «nou home soviètic» a partir de les anàlisis dels escrits comunistes i els relats autobiogràfics dels refugiats (Bauer 1959, Bauer *et al.* 1956).

El meu interès en tot plegat es veia limitat pel que a mi em semblava una certa qualitat mecànica, de des-tí-de-naixement i la vastitud de les seves ambicions explicatives. De manera que em vaig desviar cap a una altra de les empreses d'ampli abast i llarg termini, multidisciplinàries i sistemàtiques de Kluckhohn en la interpretació de les cultures, l'anomenat Projecte d'Estudi Comparatiu dels Valors o Ramah (més tard Rimrock). Aquest projecte, metòdic i ben finançat, es dedicava a descriure els sistemes de valor (visions del món, actituds mentals, estils morals) de cinc petites comunitats geogràficament adjacents però culturalment diferents del nord-oest de Nova Mèxic: els navajo, els zuni, els hispanos, els mormons i els anglos (o texans). Durant un període que al final es va allargar vint anys si fa no fa, es van enviar dotzenes d'investigadors d'una àmplia varietat d'especialitats creuades—filòsofs morals, historiadors regionals, sociòlegs rurals, indianistes americans, psicòlegs infantils— a un o altre d'aquests llocs per descriure un o altre aspecte de la vida que s'hi feia. Les se-ves notes de camp, centenars i centenars de pàgines, es passaven després a màquina en fitxes i es classificaven segons l'Arxiu de l'Àrea de Relacions Humanes al Peabody Museum of Anthropology on es podien consultar normalment, es va publicar una llarga rastellera d'estudis específics i finalment un volum col·lectiu (Vogt; Albert 1966, Vogt 1955, Kluckhohn; Strodtbeck 1961, Smith; Roberts 1954, Ladd 1957). Pel que fa a mi, no vaig anar al sud-oest sinó que vaig treballar uns quants mesos en els arxius, llavors ja vastos i variats, sobre un tema plantejat per Kluckhohn: les diferents respostes dels cinc grups a problemes que els suscitaven a tots les condicions comunes d'existència com a petites comunitats rurals, més o menys aïllades: la sequera, la mort i l'alcohol. El racionalisme tecnològic mormó, les danses de la pluja zunis, els fatalisme dramàtic hispano enfront de la sequera, la por dels navajos als fantasmes, els esquemes escatològics mormons, l'evitació de la pena enfront de la mort dels anglos, la sobrietat dels zuni, el puritanisme mormó, la beguda a dojo dels navajos enfront de l'alcohol, tot plegat es veia subratllat, gairebé sistemàticament, i s'atribuïa, més aviat especulativament, als seus diferents sistemes de valors (Geertz, observacions no publicades). Però siguin quines siguin les limitacions de l'informe que vaig fer (i tampoc no estava del tot malament com a primera provatura),

l'experiència va resultar ser tant una mena de viatge de prova per a la classe de camp d'investigació—comparatiu, col·laboratiu i adreçat a qüestions de significat i significació— a què dedicaria la resta de la meua vida investigadora; com una transició a la pròxima fase o període d'immersió de l'antropologia en el moviment dels temps: l'època de la modernització, la construcció de la nació i la Guerra Freda englobadora.

La modernització i la Guerra Freda

El Centre d'Estudis Internacionals del Massachusetts Institute of Technology, que abans he esmentat com a part del complex de grans grups de ciències socials que van sorgir al Cambridge de postguerra, es va establir el 1952 com una organització de reunió d'intel·ligència de combinació i planificació política dedicada a proporcionar assessorament polític i econòmic tant als programes d'ajuda exterior dels Estats Units en ràpida expansió com els que estava ajudant ostensiblement—els «subdesenvolupats» o, amb menys optimisme, els països «de la cua» d'Àsia, Àfrica i Amèrica Llatina. Al principi, el Centre, una mena d'anomalia en una escola d'enginyeria no gaire donada en aquella època a cap mena d'estudis socials, era poc més que un secretari, una sèrie d'oficines, un nom, una pila de diners i un programa nacional. En un esforç simplement per engegar-lo i fer-lo tirar endavant, Kluckhohn, que, encara movent-se de manera misteriosa, havia estat un cop més involucrat d'alguna manera en la seva formació, va proposar que es formés un equip de doctorands dels departaments de ciències socials de Harvard i s'enviés a Indonèsia sota els seus auspicis per dur a terme treballs de camp en cooperació amb estudiants de les noves universitats d'estil europeu d'aquest país. Es va adjudicar a cinc antropòlegs, inclosos jo i la llavors meua dona, Hildred, també una estudiant de relacions socials; un sociòleg que era historiador de la Xina; un psi-còleg social; i un psicòleg clínic un any d'estudi intens de la llengua indonèsia i se'ls va enviar dos anys als camps d'arròs de l'est de Java (no hi van anar tots, però això és una altra història) per dur a terme investigacions de conjunt paral·leles, interconnectades i, com s'esperava, acumulatives: el model del projecte Ramah posat al dia, concentrat i projectat a l'exterior. Els més i els menys d'aquesta empresa, que es va anomenar «El projecte Madjokuto» i fins a quin grau se'n van assolir els fins proposats, ha estat narrat

en un altre lloc (Geertz 1995a). Per a aquesta mena d'història «marxa del temps», el seu significat està en el fet que era, si no un dels primers del que aviat va esdevenir un doll d'esforços dels antropòlegs, o equips d'antropòlegs, d'adaptar-se ells i la seva disciplina de capelletes a l'estudi de societats en gran escala amb històries escrites, governs establerts i complexes cultures nació, estats, civilitzacions. (Per a un altre esforç anterior en aquesta direcció, vegeu Steward *et al.* 1956.) Als anys immediatament posteriors, el nombre d'aquests projectes focalitzats en un país van multiplicar-se (com va fer, és clar, a causa de la descolonització, el nombre de països), i una mena de superdisciplina anomenada àrea d'estudis, consciència eclèctica, sinòptica, reformativa i política, va néixer per donar-los suport (Steward 1950, Singer 1956, Redfield 1953, 1956). Quan l'equip Modjokuto va marxar cap al Sud-est Asiàtic, el Centre, com he dit, encara no existia realment com

a entitat en funcionament, de manera que la seva connexió amb la feina que hi fèiem —essencialment històrica i etnogràfica, un estudi de comunitat complex— era com a màxim nominal. A l'època que vam tornar a Cambridge, al cap de tres anys, tanmateix, havia esdevingut una àmplia organització burocratitzada amb dotzenes d'investigadors especialitzats, la majoria economistes, demògrafs, agrònoms o políticòlegs, involucrats en plans de desenvolupament d'una mena o altra o fent de consultors polítics sobre el terreny de governs particulars, inclòs el d'Indonèsia. El treball del nostre equip va semblar, tant a la direcció del centre com a nosaltres mateixos, que quedava més aviat al marge de la missió del Centre, discordant amb l'èmfasi «aplicat» i massa preocupat pel que els tipus d'interès programat consideraven temes locals. Vam acabar escrivint les nostres respectives tesis sobre religió, parentiu, vida de poblat, venda de mercat i altres minúcies, i

vam començar, finalment les nostres carreres acadèmiques. Tanmateix, jo estava més interessat en qüestions de desenvolupament i de formació d'estats que els meus col·legues, i desitjava tornar al més aviat possible a Indonèsia per posar-m'hi. De manera que, després d'obtenir el doctorat, vaig tornar al Centre i vaig implicar-me més directament en el seu treball i la idea central que el dominava: la modernització.

Aquesta idea, o teoria, general als estudis del Tercer Món dels anys seixanta i setanta, i naturalment encara no del tot morta, procedia de diverses fonts. Sobretot, sorgia dels escrits del sociòleg alemany Max Weber i els seus seguidors americans (dels quals Talcott Parsons potser va ser el més prominent i sens dubte el més insistent) sobre el naixement del capitalisme a Occident (Weber 1950a, b, 1947, 1965, Tawney 1947, Parsons 1937, Bendix 1962, Levy 1960, Eisenstadt 1966, Black 1976). La concepció de la història d'Occident de Weber des del Renaixement i la Reforma consistia en un procés implacable de racionalització econòmica, política i cultural, l'ajustament instrumental de fins i mitjans, i ho veia tot, des de la burocràcia, la ciència, l'individualisme, la doble comptabilitat fins a l'organització industrial del treball i l'administració disciplinada de la vida interior com a expressions d'aquest procés. L'ordenació sistemàtica de la totalitat de l'existència humana en termes racionals, el seu empresonament en una «gàbia d'acer» de regulació i mètode és el que, en essència, era la modernitat. En particular, la seva famosa, en alguns llocs infamant, tesi ètica protestant —que les rigoroses creences de predestinació del calvinisme i les doctrines ascètiques mundanes interiors relacionades dels segles XVI i XVII van proporcionar la legitimació moral i la força conductora per a la incansable cerca del benefici sota el capitalisme burgès— va esperar un autèntic exèrcit d'estudis pensats per donar-hi suport i estendre-la, per trobar signes i senyals d'aquest progrés productor de sistemes de valor en la més marginal de les categories marginals, el no-modern, no-racional, no-capitalista, no-occidental (Bellah 1957, 1965, Eisenstadt 1968, Geertz 1956, 1963b).

Pel que fa a mi, la meua proposta original de tesi, deixada temporalment de banda per dedicar-me a descriure la religió javanesa més generalment per a l'objectiu del projecte comú, era investigar la possibilitat que l'islam reformista (o modern) pogués tenir un pa-per a Indonèsia similar al que el

Strelkoff, *Siné Massacre* (EH, p. 59).

calvinisme de Weber havia tingut suposadament a Occident. De manera que després d'escriure un llibret al Centre sobre la història de l'agricultura javanesa, que atribueix el seu fracàs a l'hora de la racionalització d'acord amb el capitalisme intensiu i l'estalvi de treball experimentat abans a Occident i de manera diferent al Japó, a les polítiques colonial dels holandesos (Geertz 1963a), vaig tornar a Indonèsia amb l'esperança de dirigir la tesi weberiana a una forma de demostració hipotètica més directa i sistemàtica. Dedicaria, creia, cada un de quatre o cinc mesos a una regió fortament islàmica de Sumatra, a una fortament calvinista de Sulawesi i a una regió hindú de Bali i intentaria descobrir els efectes, si n'hi havia, de les diferents varietats de creença religiosa sobre la modernització del comportament econòmic.

Però va passar una cosa curiosa camí del camp de treball. La Guerra Freda, que fins llavors s'havia entaulat als estats clients i satèl·lits d'Europa (potser a excepció del cas especial de Corea), va desplaçar el seu centre de gravetat al Tercer Món, i sobretot al Sud-est Asiàtic. Tot plegat —la crisi malaia, la guerra del Vietnam, els khmer rojos, la rebel·lió huk, les massacres indonèsies— és una història molt tractada, molt discutida, i no m'hi aturaré. Només cal dir que aquest desenvolupament va alterar tot l'escenari d'acció per als que intentàvem portar a terme treballs de camp en aquells llocs de cop i volta mundialment crítics. La introducció de les obsessions i les maquinacions de la confrontació Est-Oest en perdurables divisions inalterables de vida religiosa, ètnica i cultural —una altra forma, menys prevista, de modernització— van portar la política local i cos a cos a un punt d'ebullició furiós arreu on això es donava, i es donava arreu.

Des de final dels anys cinquanta fins a principi dels setanta, els herois i líders carismàtics dels nous estats —Nehru, Nkrumah, Nasser, Ben Bellah, U Nu, Ayub Khan, Azikwe, Bandanaraike, Sihanouk, Ho, Magsaysay, Sukarno— acorralats a l'interior i a l'exterior per les pressions envers una polarització ideològica, lluitaven per situar els seus països a l'espai buit, cada cop més estret, entre les potències: neutral, no alineat, emergent, *tiers monde*. Indonèsia, que aviat es va trobar amb el partit comunista més gran fora del bloc sinosoviètic i un exèrcit entrenat i finançat pels americans, estava al capdavant d'aquest esforç, sobretot després que Sukarno organitzés la Conferència Bandung de vint-i-nou nacions asiàtiques i africanes,

o aspirants a nacions, a la ciutat javanesa occidental (Kahin 1956, Wright 1995). Nehru, Chou, Nasser i el mateix Sukarno van dirigir la conferència, que va portar a la creació del moviment no alineat. Tot plegat, i el desenvolupament general de les coses, van fer d'Indonèsia potser l'escenari de guerra més crític després del Vietnam a la guerra freda asiàtica. I a mitjan anys setanta es va ensorrar sota el pes: cop d'estat fallit, quasi guerra civil, fallida política, ruïna econòmica i assassinats en massa. Sukarno, el seu règim i els somnis de Bandung, res més que somnis, o autoenganys, estaven morts, i va arribar l'època més acarnissada, menys romàntica dels cleptòcrates Suharto, Marcos, Mobutu, Amin i Assad. Fos el que fos el que esperava al Tercer Món, no semblava ser l'avenç progressiu de la racionalitat, es definís com es definís. Semblava indicada, com se sol dir, alguna mena de canvi de direcció en els nostres mètodes, les nostres assumpcions i els nostres estils de treball, en la mateixa concepció nostra del que estàvem intentant fer.

Una explosió de paradigmes

A l'època que vaig tornar als Estats Units cap a principi dels anys seixanta (el meu meticulós petit projecte triple se'n va anar en orris amb l'esclat de rebel·lions antiSukarno a Sumatra i Sulawesi i vaig passar la major part de l'any a Bali), els efectes desestabilitzadors de l'agreujament de la confrontació entre grans potències al Sud-est Asiàtic també començava a sentir-s'hi amb certa força. La mateixa professió estava dividida amb acusacions i contraacusacions respecte a les activitats, o suposades activitats, dels antropòlegs que treballaven al Vietnam. Hi havia el moviment dels drets civils i la «Carta de la presó de Birmingham», les llibertats civils i el Chigaco Seven. Les universitats —Berkeley, Harvard, Columbia, Cornell, Kent State, Chicago— van fer erupció, dividint el professorat, inflamant els estudiants i posant-se en contra el públic general. La recerca acadèmica sobre països «subdesenvolupats» en general, i sobre «modernització» en particular, es va posar sota una mena de núvol com una espècie de neoimperialisme, si no es condemnava com a paternalisme liberal. Es multiplicaven ràpidament els interrogants sobre el passat colonial, el biaix orientalista de l'antropologia i la mateixa possibilitat del coneixement desinteressat o objectiu en les ciències humanes o fins i tot si se'n podia dir ciències en primer lloc. Si la disciplina no volia recular al seu tradicional aïlla-

ment, allunyada de les immediateses de la vida contemporània—in'hi havia que ho recomanaven, com també alguns que desitjaven convertir-la en un moviment social—, calia convocar els nous paradigmes, per manllevar el famós terme de Thomas Kuhn, introduït per primer cop cap aquesta època (Kuhn 1962). I van arribar aviat, i a gavaldals.

Durant els següents quinze anys si fa no fa, van aparèixer propostes de noves direccions per a la teoria i el mètode antropològic quasi cada mes, cada una més clamorosa. Algunes, com l'estructuralisme francès, feia temps que estaven en circulació però aquest va adquirir més atractiu quan Claude Lévi-Strauss, el seu fundador i amo, va decantar-se dels estudis de parentiu a l'anàlisi distribucional de formes simbòliques —mites, rituals, sistemes de categories— i ens va prometre una descripció sobre les bases del pensament (Lévi-Strauss 1963a, b, 1966, 1964-1967, Boon 1972). Altres, com la «sociobiologia» (Chagnon; Irons 1979), l'«antropologia cognitiva» (Tyler 1969, D'Andrade 1995), l'«etnografia de la parla» (Gumperz; Hymes 1964, Tedlock 1983), o el «materialisme cultural» (Harris 1979, Rappaport 1968) es veien estimulades, de vegades hiperestimulades, pels avenços en biologia, teoria de la informació, semiòtica o ecologia. Hi havia el neomarxisme (Wolf 1982), el neoevolucionisme (Service 1971, Steward 1957), el neofuncionalisme (Gluckman 1963, Turner 1957) i el neodurkheimianisme (Douglas 1989). Pierre Bourdieu ens va proporcionar la «teoria pràctica» (1977), Victor Turner l'«antropologia de l'experiència» (Turner; Bruner 1986), Louis Dumont l'«antropologia social de les civilitzacions» (1970), Renajit Guha els «estudis subalterns» (1982). Edmund Leach parlava de «cultura i comunicació» (1974), Jack Goody de «l'escrit i l'oral» (1977), Rodney Needham de «llenguatge i experiència» (1972), David Schneider de «parentiu com a sistema cultural» (1968), Marshal Sahlins d'«estructura i conjectura» (1981). Pel que fa a mi, vaig contribuir a la festa amb l'«antropologia interpretativa», una extensió, ampliada i reorientada a partir de desenvolupaments en literatura, filosofia i anàlisi del llenguatge, de la meva preocupació pels sistemes de significació —creences, valors, visions del món, formes de sentir, estils de pensament— a partir dels quals les persones concretes construeixen la seva existència i viuen les seves vides particulars (1973, 1983). Es van afegir a la barrija-barreja nous

o reformats moviments socials, com el feminisme (Rosaldo; Lamphere 1974, Ortner; Whitehead 1981, McCormack; Strathern 1980, Weiner 1976), l'antiimperialisme (Said 1978), els drets indígenes (Deloria 1969) i l'alliberament gai (Newton 1979), com nous rumbos en camps veïns —el moviment dels *Annales* en història (Le Roi Ladurie 1980), el «nou historicisme» en literatura (Greenblatt 1980), els estudis científics en sociologia (Latour; Woolgar 1986, Traweek 1988), l'hermenèutica i la fenomenologia en filosofia (Gadamer 1975, Ricoeur 1981, Habermas 1972), i l'esmunyedís i equívoc moviment, conegut, esmunyedissament i equívocament, com a «postestructuralisme» (Foucault 1970, Lacan 1977, Derrida 1976, Deleuze; Guattari 1977). Hi havia prou i massa perspectives per funcionar.

El que faltava era algun mitjà per poder-los ordenar dins un marc disciplinari o base lògica, un paradigma englobador. La sensació que la matèria s'estava esmicolant en fragments cada cop més petits, incommensurables, que s'estava perdent una unitat primordial en un eixam de novetats i modes, va augmentar produint clams, empipaments, desesperacions o simplement desconcert, per alguna mena de reunificació (Lewis 1998). Van aparèixer tota mena de tipus i varietats d'antropologia, concebuts i organitzats separatament, una sobre l'altra: antropologia mèdica, antropologia psicològica, antropologia feminista, antropologia econòmica, antropologia simbòlica, antropologia visual; antropologia del treball, de l'educació, del dret, de la consciència; etnohistòria, etnofilosofia, etnolingüística, etnomusicologia. El que havia estat, quan hi vaig anar a parar a principi dels cinquanta, un grup d'un centenar d'etnòlegs discutidors però amb interessos similars, com tendien a dir-se a si mateixos, la majoria dels quals es coneixien personalment, va esdevenir a final dels setanta una vasta multitud d'estudiosos l'únic cosa en comú dels quals semblava ser sovint que havien passat per un o altre programa de doctorat etiquetat com a antropologia (només als Estats Units n'hi ha més de cent, i potser molt més arreu del món).

La major part de tot això era previsible i inevitable, un reflex del creixement de la matèria i l'avenç de l'especialització tècnica, com també, un cop més, el funcionament del Món de l'Esperit que feia el seu camí cap la conclusió de les coses. Però el canvi va produir, malgrat tot, tant una intensificació del combat polèmic com i, almenys en

certes zones, angoixa i malestar. No solament van aparèixer una sèrie de «guerres» anunciades a toc de trompeta entre combatents imaginaris sobre qüestions artificials (materialistes *versus* idealistes, universalistes *versus* relativistes, científics *versus* humanistes, realistes *versus* subjectivistes), sinó que també un escepticisme generalitzat i autocastigador sobre l'empresa antropològica —sobre representar l'Altre o, encara pitjor, pretendre parlar per ell— es va instal·lar, es va consolidar i va començar a escampar-se (Clifford 1988, Fabian 1983).

Amb el temps, quan els impulsos que van conduir l'optimisme dels anys cinquanta i la turbulència dels seixanta va ofegar-se en les rutines i les immobilitats de l'Amèrica de Reagan, el dubte, la desil·lusió i l'autocrítica van ajuntar-se sota l'àmplia i indefinida però de cop popular bandera del postmodernisme (Lyotard 1984, Harvey 1989). Definit contra la modernitat com a rebuig i repudiació —«adéu a tot»— el postmodernisme era, i és, més un estat d'ànim i una actitud que una teoria connectada: una etiqueta retòrica aplicada a un profund sentit de crisi moral i epistemològica, el suposat exhauriment o, encara pitjor, la corrupció de les formes de pensament i coneixement rebudes. Qüestions de representació etnogràfica, autoritat, posicionament polític i justificació ètica van entrar per a un escorcoll complet; es va posar en qüestió fins i tot el «dret a escriure» de l'antropòleg. «Per què els treballs etnogràfics han perduda tanta autoritat recentment?» —la solapa del recull *Writing Culture* de James Clifford i George Marcus (1986), una mena d'amplificació de tot això, exclamava: «Per què eren creïbles? Qui té dret a qüestionar una descripció cultural objectiva?... No són totes les etnografies actes retòrics determinats per la necessitat d'explicar una història eficaç? Les pretensions de la ideologia i el desig poden mai reconciliar-se del tot amb les necessitats de la teoria i l'observació?»

La majoria de treballs d'aquesta mena (no tan llançats o entusiastes com aquest, ni tan densament poblats d'interrogants retòrics) tendien a centrar-se al voltant d'una o altra de les dues preocupacions: o bé la construcció dels textos antropològics, és a dir, l'escriptura etnogràfica, o bé l'estatus moral del treball antropològic, és a dir, la pràctica etnogràfica. La primera va desembocar en temes essencialment literaris: autorria, gènere, estil, narrativa, metàfora, representació, discurs, ficció, figuració, persuasió (Geertz 1988, Boon

1982, Fernandez 1986, Sapir; Crocker 1977, Pratt 1992); la segona, en temes essencialment polítics: els fonaments socials de l'autoritat antropològica, les formes del poder inscrites en aquestes pràctiques, les seves assumpcions ideològiques, la seva complicitat amb el colonialisme, el racisme, l'explotació i l'exotisme, la seva dependència de les narratives mestres de la comprensió occidental (Hymes 1972, Asad 1973, Marcus; Fischer 1986, Rosaldo 1989). Aquestes crítiques de l'antropologia interconnectades, l'una cap endins i amenaçadora, l'altra mirant enfora i recriminatòria, poden no haver produït «l'etnografia plenament dialectal actuant poderosament al sistema mundial postmodern», per citar aquest cop de trompeta de *Writing Culture*, ni van trobar-se exactament sense resistència (Gellner 1992, vegeu Geertz 1995b). Però van provocar certa consciència i certa franquesa també en una disciplina no sense necessitat d'aquestes.

Sigui com sigui, vaig dedicar aquests anys d'afirmació i negació, promesa i contrapromesa, primer a la Universitat de Chicago, del 1960 al 1970, i després a l'Institute for Advanced Study de Princeton, des del 1970, a conservar sobretot el meu equilibri, a recordar qui era i a tirar endavant fent el que havia de fer, abans que tot es fes miques.

A Chicago, vaig tornar a implicar-me, i aquesta vegada finalment com a director en un programa interdisciplinari centrat en les perspectives del llavors ja bastant encallat i triturat Tercer Món —Biafra, Bangladesh, Iemen del Sud—: el Comitè d'Estudis Comparatius de les Noves Nacions. Aquest comitè, que va continuar existint més d'una dècada, no s'ocupava de qüestions polítiques ni de construir una teoria general del desenvolupament ni de cap equip de recerca amb objectiu concret de cap mena. Consistia en una dotzena de professors universitaris —sociòlegs, políticòlegs, economistes i antropòlegs— que treballaven sobre o dins un o altre dels nous estats descolonitzats, més una mitja dotzena més o menys d'investigadors de postdoctorat, la majoria d'un altre lloc, semblantment compromesos. La seva principal activitat col·lectiva era un llarg seminari setmanal durant el qual un dels membres dirigia una discussió sobre el seu treball, que al seu torn van formar la base d'un grup nuclear més petit de treballadors de camp, si no precisament col·laboradors, ja que tots treballàvem independentment, amb interessos similars, dirigits cap a una sèrie de qüestions del que llavors se'n deia, més aviat amb optimisme,

vis l'estat general de coses, la construcció de la nació (Geertz 1963b). Impossibilitat, de moment, de tornar a Indonèsia, llavors en ple domini de fúria generalitzada, vaig organitzar un equip d'estudiants de doctorat del departament d'antropologia, del qual jo també era un membre, per estudiar una ciutat de mida, complexitat i representativitat general comparable a Modjokuto, però a l'altra punta magribina del món islàmic: el Marroc (Geertz *et al.* 1979).

El departament d'antropologia de Chicago, presidit en aquella època per un grup de caps inusualment oberts i encoratjadors (Fred Eggan, Sol Tax, Norman MacQuown i Robert Braidwood; Robert Redfield acabava de morir), va proporcionar un escenari inusualment agradable per a aquesta mena d'enfocament lliure, bigarrat per a les qüestions d'antropologia. Lloyd Fallers, Victor Turner, David Schneider, McKim Marriott, Robert Adams, Manning Nash, Melford Spiro, Robert LeVine, Nur Yalman, Julian Pitt-Rivers, Paul Friedrich i Milton Singer estaven tots, i jo també, obrint alguna línia o altra d'anàlisi cultural, i la interacció entre tots nosaltres era intensa, productiva i sorprenentment, atesa la varietat de caràcters implicats, generalment amistosa (Stocking n.d.). Però quan, a final dels seixanta, el director del *Institute for Advanced Study* de Princeton, l'economista Carl Kaysen, em va convidar a anar-hi a iniciar una nova escola de ciències socials per complementar les escoles de matemàtiques, ciències naturals i estudis històrics que existien des que Einstein, Weyl, Von Neumann, Panofsky i altres eminències van posar en marxa la institució a final dels anys trenta i principi dels quaranta, vaig acceptar després d'un parell d'anys de vacil·lació i ocupació. Per exposat i arriscat que fos, sobretot en una època d'una divisió així dins l'acadèmia i el dubte respecte a la mateixa idea de les «ciències socials» als ulls de molts humanistes i «científics reals», la perspectiva de tenir una pàgina en blanc i sense marca per escriure-hi era, per a algú llavors addicta a la bona sort, simplement massa atractiva per resistir-s'hi.

Conclusió

Sempre és molt difícil determinar en quin moment precís va començar l'«ara». Virginia Woolf pensava que va ser «l'1 de desembre del 1910», per a W. H. Auden va ser l'1 de setembre del 1939, per a molts de nosaltres que vam obrir-nos camí entre l'equilibri del

terror va ser el 1989 i amb la Caiguda del Mur. I ara, havent sobreviscut a tot això, hi ha l'11 de setembre del 2001.

Els meus anys, trenta-un per ara, a l'*Institute for Advanced Study* han demostrat ser, després d'algunes dificultats inicials amb els mandarins residents, aviat eliminades (les dificultats, no els mandarins), un avantatge excel·lent des d'on observar el present que naixia en les ciències socials (Geertz 2001). Iniciar una nova empresa en la matèria des del mateix començament —tota la matèria des de l'economia, la política, la filosofia i el dret fins a la sociologia, la psicologia, la història i l'antropologia, amb uns quants estudiosos de literatura, art i religió inclosos per estimular— demanava una atenció respecte al que passava en aquestes àrees, no solament als Estats Units, sinó també a l'estranger. I amb més de cinc-cents estudiosos de més de trenta països passant-hi un any com a visitants en un moment o altre (quasi una cinquena part antropòlegs de diferents menes, orígens, edats i graus de celebritat), un ha tingut l'experiència extraordinària de veure arribar l'«ara», en viu i en color.

Tot això està molt bé, però com que el present immediat està, lògicament, del tot remogut, i és confús i inestable, no permet tan fàcilment posar ordre com feia, almenys aparentment, el perfecte passat distant. És més fàcil reconèixer el nou com a nou que dir exactament què és el que té de nou, i pel que fa a intentar discernir en quina direcció es mou recordem la sentència de Hegel: el futur pot ser un objecte d'esperança i ansietat, d'expectativa i aprensió, però no pot ser un objecte de coneixement. Em limitaré, doncs, a acabar la narració picaresca de l'aventura iniciàtica amb unes quantes observacions breus i sobre com les qüestions d'antropologia semblen haver anat l'última dècada si fa no fa.

Al nivell d'història mundial que he invocat tota l'estona com a escenari actiu, els principals desenvolupaments són, és clar, la fi de la Guerra Freda, la dissolució del sistema bipolar internacional i l'emergència d'un sistema, si se'n pot dir sistema, que cada dia s'assembla més a una estranya combinació paradoxal d'interdependència global (flux de capital, multinacionals, zones de mercat, la xarxa) i provincianismes ètnics, religiosos i altres intensament locals (els Balcans, Sri Lanka, Ruanda-Burundi, Txetxènia, Irlanda del Nord, el País Basc). Tant si aquesta «jihad contra McWorld» (Barber 1995) és una paradoxa genuïna com si, com m'inclino a pensar, és un únic fenomen

profundament interconnectat, ha començar a afectar clarament el programa antropològic d'una manera que l'11 de setembre només ha pogut accelerar.

Estudis sobre discòrdia ètnica (Daniel 1996), sobre identitats transnacionals (Appadurai 1996), sobre violència col·lectiva (Das 2000), sobre migració (Foner 2000), refugiats (Malkki 1995) i minories intruses (Kelly 1991), sobre nacionalisme (Gellner 1983), sobre separatisme (Tambiah 1986), sobre ciutadania cívica i cultural (Rosaldo 1997) i sobre el funcionament d'institucions supranacionals quasi governamentals (per exemple, el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, els cossos de l'ONU, etc. (Klitgaard 1990)) —estudis que no haurien estat considerats com a part de l'esfera de l'antropologia fa només uns quants anys— apareixen ara a tort i a dret. Hi ha treballs, i molt bons, sobre el negoci de la publicitat a Sri Lanka (Kemper 2001), sobre la televisió a l'Índia (Rajagopal 2001), sobre les concepcions legals de l'islam (Rosen 1989, 2000), sobre el comerç mundial de sushi (Bestor 2000), sobre les implicacions polítiques de les creences en la bruixeria a la Sud-àfrica actual (Ashforth 2000). En la mesura que he estat implicat en tot plegat, ha estat en connexió amb la paradoxa, real o no, del creixement simultani del cosmopolitisme i el localisme que he esmentat; amb el que n'he dit en unes conferències que vaig donar a Viena fa uns anys (i espero ampliar aviat) «el món a trossets» reclamant un repensament antropològic de les nostres principals concepcions polítiques, nació, estat, país, societat (Geertz 2000).

Tanmateix no hi ha pas una tendència a reunir-se progressivament, o almenys des del meu punt de vista, mentre la disciplina es mou confusament. I això també reflecteix la direcció, si se'n pot dir així, en què és mou tot el món sencer: cap a la fragmentació, la dispersió, el pluralisme, el desacoblament, —multi, multi—, multi-. Els antropòlegs hauran de treballar en condicions encara menys ordenades, formulades, predictibles, i encara menys susceptibles de reducció moral i ideològica i ràpida identificació política, que sota les que vaig treballar jo, que espero haver demostrat que ja eren prou irregulars. Una confusió innata (hi ha un gen per a això, junt amb la inquietud, l'elusivitat i l'aversion apassionada als eriços), em sembla l'hàbitat natural de l'antropòleg cultural... social... simbòlic... Temps interessants, una professió inconstant: envejo els que l'heretaran. ■

Referències bibliogràfiques

- ALLPORT, G. W.: *The Nature of Prejudice*, Addison-Wesley, Cambridge (MA):1954.
- APPADURAI, A.: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Univ. Minn. Press, Minneapolis:1996.
- ASAD, T. (ed.): *Anthropology and the Colonial Encounter*, Humanities, Nova York:1973.
- ASHFORTH, A.: *Madumo: a Man Bewitched*, Univ. Chicago Press, Chicago:2000.
- BARBER, B. R.: *Jihad vs. McWorld*, Times Books, Nova York:1995.
- BAUER, R.: *The New Man in Soviet Psychology*, Harvard UP, Cambridge (MA):1959.
- BAUER, R.; INKELES, A.; KLUCKHOHN, C.: *How the Soviet System Works: Cultural, Psychological, and Social Themes*, Harvard UP, Cambridge (MA):1956.
- BELLAH, R. N.: *Tokugawa Religion: the Values of Pre-Industrial Japan*, Free Press, Nova York:1957.
- BELLAH, R. N. (ed.): *Religion and Progress in Modern Asia*, Free Press, Nova York:1965.
- BENDIX, R.: *Max Weber: an Intellectual Portrait*, Doubleday, Garden City (NY):1962.
- BENEDICT, R. F.: *Patterns of Culture*, Houghton Mifflin, Boston:1934.
- BENEDICT, R.: *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese Culture*, Houghton Mifflin, Boston:1949.
- BESTOR, T. C.: *When sushi went global*, Nov.-Dec, Foreign Aff.:2000.
- BLACK, C. (ed.): *Comparative Modernization: a Reader*, Free Press, Nova York:1976.
- BOON, J. A.: *From Symbolism to Structuralism: Lévi-Strauss in a Literary Tradition*, Blackwells, Oxford:1972.
- BOON, J. A.: *Other Tribes, Other Scribes: Symbolic Anthropology in the Comparative Study of Cultures, Histories, Religions, and Text*, Cambridge UP, Nova York:1982.
- BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge UP, Nova York:1977.
- BRUNER, J. S.; KRECH, D. (eds.): *Perception and Personality*, Duke UP, Durham (NC):1950.
- CHAGNON, N.; IRONS, W. (eds.): *Evolutionary Biology and Human Social Behavior*, North Scituate, MA:1979.
- DUXBURY CLIFFORD, J.: *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature, and Art*, Harvard UP, Cambridge (MA):1988.
- CLIFFORD, J.; MARCUS, G. (eds.): *Writing Culture: the Poetics and Politics of Culture*, Univ. Calif. Press, Berkeley:1986.
- D'ANDRADE, R. G.: *The Development of Cognitive Anthropology*, Cambridge UP, Nova York:1995.
- DANIEL, E. V.: *Charred Lullabies: Chapters in an Anthropology of Violence*, Princeton UP, Princeton (NJ):1996.
- DAS, V. (ed.): *Violence and Subjectivity*, Univ. Calif. Press, Berkeley:2000.
- DELEUZE, G.; GUATTARI, F.: *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, Viking, Nova York:1977.
- DELORIA, V.: *Custer Died for Your Sins: an Indian Manifesto*, Macmillan, Nova York: 1969.
- DERRIDA, J.: *Of Grammatology*, Johns Hopkins UP, Baltimore (MD): 1976.
- DIAMOND, S.: *Compromised Campus: the Collaboration of the Universities with the Intelligence Community, 1945-1955*, Oxford UP, Nova York:1992.
- DOUGLAS, M.: *How Institutions Think*, Syracuse UP, Syracuse (NY):1989.
- DUBOIS, C.; KARDINER, A.; OBERHOLZER, E., et al.: *The People of Alor: a Social-Psychological Study of an East Indian Island*, Univ. Minn. Press, Minneapolis:1944.
- DUMONT, L.: *Homo Hierarchicus: an Essay on the Caste System*, Univ. Chicago Press, Chicago:1970.
- EISENSTADT, S. (ed.): *The Protestant Ethic and Modernization: a Comparative View*, Basic Books, Nova York:1968.
- EISENSTADT, S. N.: *Modernization: Protest and Change*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs (NJ):1966.
- ERIKSON, E. H.: *Childhood and Society*, Norton, Nova York:1950.
- FABIAN, J.: *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*, Columbia UP, Nova York:1983.
- FERNANDEZ, J. A.: *Persuasions and Performances: the Play of Tropes in Culture*, Ind. UP, Bloomington:1986.
- FONER, N.: *From Ellis Island to JFK: New York's Two Great Waves of Immigration*, Yale UP, New Haven (CT):2000.
- FOUCAULT, M.: *The Order of Things, an Archaeology of the Human Sciences*, Pantheon, Nova York:1970.
- GADAMER, H.-G.: *Truth and Method*, Sheed Ward, Londres:1975.
- GEERTZ, C.: «Religious belief and economic behavior in a central Javanese town: some preliminary considerations», *Econ. Dev. Cult. Change*, 2:134-58 (1956).
- GEERTZ, C.: *Agricultural Involvement: the Process of Ecological Change in Indonesia*, Univ. Calif. Press, Berkeley:1963a.
- GEERTZ, C. (ed.): *Old Societies and New States*, Free Press, Nova York:1963b.
- GEERTZ, C.: *The Interpretation of Cultures, Selected Essays*, Basic Books, Nova York:1973.
- GEERTZ, C.: *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, Basic, Nova York:1983.
- GEERTZ, C.: *Works and Lives: the Anthropologist as Author*, Stanford UP, Stanford (CA):1988.
- GEERTZ, C.: *After the Fact: Two Countries, Four Decades, One Anthropologist*, Harvard UP, Cambridge (MA):1995a.
- GEERTZ, C.: *Reason, religion and Professor Gellner. In The Limits of Pluralism: Neo-absolutism and Relativism* (ed. H. R. Hoetink, n.p), Praemium Erasmus Found, Amsterdam:1995b.
- GEERTZ, C.: *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics*, Princeton UP, Princeton (NJ):2000.
- GEERTZ, C.: «School building: a retrospective preface», a *Schools of Thought: Twenty-five Years of Interpretive Social Science* (ed. J. W. Scott, D. Keates, pp. 1-11), Princeton UP, Princeton (NJ):2001.
- GEERTZ, C.; GEERTZ, H.; ROSEN, L.: *Meaning and Order in Moroccan Society*, Cambridge UP, Nova York:1979.
- GELLNER, E.: *Nations and Nationalism*, Basil Blackwell, Oxford:1983.
- GELLNER, E.: *Postmodernism, Reason, and Religion*, Routledge, Nova York:1992.
- GLUCKMAN, M.: *Order and Rebellion in Tribal Africa, Collected Essays*, Free Press, Glencoe (IL):1963.
- GOODY, J.: *The Domestication of the Savage Mind*, Cambridge UP, Nova York:1977.
- GORER, G.: *The American People: a Study in National Character*, Norton, Nova York:1948.
- GORER, G.: *Exploring English Character*, Cresset, Londres:1955.
- GORER, G.; RICKMAN, J.: *The People of Great Russia, a Psychological Study*, Cresset, Londres:1963.
- GREENBLATT, S. J.: *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, Univ. Chicago Press, Chicago:1980.
- GUHA, R. (ed.): *Subaltern Studies: Writings on South Asian History and Society*, Oxford UP, Nova York:1982.
- GUMPERZ, J. J.; HYMES, D. (eds.): *The Ethnography of Communication*, Am. Anthropol. Assoc., Washington (DC):1964.
- HABERMAS, J.: *Knowledge and Human Interests*, Beacon, Boston:1972.
- HALLOWELL, A. I.: *Culture and Experience*, Univ. Penn. Press, Filadèlfia:1955.
- HARRIS, M.: *Cultural Materialism: the Struggle for a Science of Culture*, Random House, Nova York:1979.
- HARVEY, D.: *The Condition of Post Modernity*, Blackwell, Cambridge (RU):1989.
- HOMANS, G.: *The Human Group*, Harcourt-Brace, Nova York:1950.
- HYMES, D. H. (ed.): *Reinventing Anthropology*, Pantheon, Nova York:1972.
- INKELES, A.: *Public Opinion in Soviet Russia: a Study of Mass Persuasion*, Harvard UP, Cambridge (MA):1950.
- JAKOBSON, R.: *Preliminaries to Speech Analysis: the Distinctive Features and Their Correlates*, MIT Acoust. Libr. Tech. Rep. No. 13, Cambridge:1952.
- KAHIN, G. McT.: *The Asian African Conference, Bandung, Indonesia, April 1958*, Cornell UP, Ithaca (NY):1956.
- KARDINER, A.; LINTON, R.: *The Individual and His Society: the Psychodynamics of Primitive Social Organization*, Columbia UP, Nova York: 1939.
- KELLY, J. D.: *The Politics of Virtue: Hinduism, Sexuality, and Counter Colonial Discourse in Fiji*, Univ. Chicago Press, Chicago:1991.
- KEMPER, S.: *Buying and Believing: Sri Lankan Advertising and Consumers in a Transnational World*, Univ. Chicago Press, Chicago:2001.
- KLITGAARD, R.: *Tropical Gangsters*, Basic Books, Nova York:1990.
- KLUCKHOHN, C.: *Mirror for Man: the Relation of Anthropology to Modern Life*, McGraw-Hill, Nova York:1949.
- KLUCKHOHN, C.: *Project on the Soviet Social System*, Harvard Russ. Res. Cent., Cambridge (MA):1951.
- KLUCKHOHN, C.: *Culture and Behavior: Collected Essays* (ed. R. Kluckhohn), Free Press, Nova York:1962.
- KLUCKHOHN, C.; MURRAY, H. A.; SCHNEIDER, D. M.: *Personality in Nature, Society, and Culture*, Knopf, Nova York:1949.
- KLUCKHOHN, F. R.; STRODTBECK, F.: *Variations in Value Orientations*, Northwestern UP, Evanston (IL):1961.
- KROEBER, A. L.; KLUCKHOHN, C.: *Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions*, Pap. Peabody Mus. Archaeol. Ethnol., Harvard UP, 57(1), Cambridge (MA):1952.
- KUHN, T. S.: *The Structure of Scientific Revolutions*, Univ. Chicago Press, Chicago:1962.
- LACAN, J.: *Écrits, a Selection*, Norton, Nova York:1977.
- LADD, J.: *The Structure of a Moral Code: a Philosophical Analysis of Ethical Discourse as Applied to the Ethics of the Navaho Indians*, Harvard UP, Cambridge (MA):1957.
- LATOUR, B.; WOOLGAR, S.: *Laboratory Life: the Construction of Scientific Facts*, Princeton UP, Princeton (NJ):1986.
- LEACH, E. R.: *Culture and Communication*, Cambridge UP, Nova York:1974.
- LEIGHTON, D. C.; KLUCKHOHN, C.: *Children of the People: the Navaho Individual and His Development*, Harvard UP, Cambridge (MA):1947.
- LE ROY LADURIE, E.: *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village, 1294-1324*, Penguin, Nova York: 1980.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Structural Anthropology*, Basic Books, Nova York:1963a.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Totemism*, Beacon, Boston:1963b.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *Mythologiques*, 4 vols., Plon, París:1964-1967.
- LÉVI-STRAUSS, C.: *The Savage Mind*, Univ. Chicago Press, Chicago:1966.
- LEVY, M.: *Modernization and the Structure of Societies: a Setting for International Relations*, Princeton UP, Princeton (NJ):1960.
- LEWIS, H. S.: *The misrepresentation of anthropology and its consequences*, *Am. Anthropol.* 100 (3):716-31 (1998).
- LYOTARD, J.-F.: *The Post-Modern Condition: a Report on Knowledge*, Univ. Minn. Press, Minneapolis:1984.
- MALKKI, L.: *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology Among the Hutu Refugees of Tanzania*, Univ. Chicago Press, Chicago:1995.

CUS, G.; FISCHER, M.: *Anthropology as Cultural Critique: an Experimental Moment in the Human Sciences*, Univ. Chicago Press, Chicago:1986. McCORMACK, C. P.; STRATHERN, M. (eds.): *Nature, Culture, and Gender*, Cambridge UP, Cambridge (RU): 1980. MEAD, M.: *And Keep Your Powder Dry: an Anthropologist Looks at America*, Norton, Nova York:1942. MEAD, M.; MÉTRAUX, R.: *The Study of Culture at a Distance*, Univ. Chicago Press, Chicago:1953. MEAD, M.; RICKMAN, J.: *Soviet Attitudes Toward Authority: an Interdisciplinary Approach to the Study of Soviet Character*, McGraw-Hill, Nova York:1951. MÉTRAUX, R.; MEAD, M.: *Themes in French Culture*, Stanford UP, Stanford (CA): 1954. MILLIKAN, M.; BLACKMER, D. (eds.): *The Emerging Nations: Their Growth and United States Policy*, Little Brown, Boston: 1961. MURRAY, H. A. (ed.): *Explorations in Personality: a Clinical Exploratory Study of Fifty Men of College Age*, Oxford UP, Nova York:1938. NEEDHAM, R.: *Belief, Language, and Experience*, Blackwell, Oxford:1972. NEWTON, E.: *Mother Camp: Female Impersonators in America*, Univ. Chicago Press, Chicago:1979. ORTNER, S. B.; WHITEHEAD, H. (eds.): *Sexual Meanings: the Cultural Construction of Sexuality*, Cambridge UP, Nova York:1981. PARSONS, T.: *The Structure of Social Action: a Study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*, McGraw-Hill, Nova York:1937. PARSONS, T.; SHILS, E. (eds.): *Toward a General Theory of Action*, Harvard UP, Cambridge (MA):1951. PIERS, G.; SINGER, M. B.: *Shame and Guilt, a Psychoanalytical and a Cultural Study*, Thomas, Springfield (IL): 1953. PRATT, M. L.: *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*, Routledge, Nova York:1992. RAJAGOPAL, A.: *Politics After Television: Hindu Nationalism and the Reshaping of the Public in India*, Cambridge UP, Cambridge (RU):2001. RAPPAPORT, R. A.: *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People*, Yale UP, New Haven (CT):1968. REDFIELD, R.: *The Primitive World and its Transformations*, Cornell UP, Ithaca (NY):1953. REDFIELD, R.: *Peasant Society and Culture: an Anthropological Approach to Civilization*, Univ. Chicago Press, Chicago:1956. RICOEUR, P.: *Hermeneutics and the Human Sciences*, Cambridge UP, Cambridge (RU):1981. ROSALDO, M.; LAMPHERE, L. (eds.): *Woman, Culture, and Society*, Stanford UP, Stanford (CA):1974. ROSALDO, R.: «Cultural citizenship, inequality, and multiculturalism», a *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space, and Right* (ed. W. Flores, R. Benmajor), pp. 27-33, Beacon, Boston:1989. ROSEN, L.: *The Anthropology of Justice: Law as Culture in Islamic Society*, Cambridge UP, Nova York:1989. ROSEN, L.: *The Justice of Islam: Comparative Perspectives of Islamic Law and Society*, Oxford UP, Oxford (RU): 2000. SAHLINS, M.: *Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands*, Univ. Mich. Press, Ann Arbor:1981. SAID, E. W.: *Orientalism*, Pantheon, Nova York: 1978. SAPIR, E.: *Culture, Language, and Personality*, Univ. Calif. Press, Berkeley: 1949. SAPIR, J. D.; CROCKER, J. C. (eds.): *The Social Use of Metaphor: Essays on the Anthropology of Rhetoric*, Univ. Penn. Press, Filadèlfia:1977. SCHNEIDER, D. M.: *American Kinship: a*

Lap, «Franco a Ailleret: —Podem posar aquestes bases a la seua disposició», *Le Canard Enchaîné* (EH, p. 377).

Cultural Account, Prentice-Hall Service, Englewood Cliffs (NJ):1968. E. R.: *Cultural Evolutionism: Theory and Practice*, Holt, Rinehart; Winston, Nova York:1971. SINGER, M.: *Traditional India, Structure and Change*, Am. Folklore Soc., Filadèlfia:1956. SMITH, W.; ROBERTS, J. M.: *Zuni Law: a Field of Values*, Pap. Peabody Mus. Archaeol. Ethnol., Harvard UP, 43(1), Cambridge (MA):1954. STEWARD, J. H.: *Area Research: Theory and Practice*, Soc. Sci. Res. Council., Nova York:1950. STEWARD, J. H.: *Theory of Culture Change: the Methodology of Multilinear Evolution*, Univ. Ill. Press, Urbana: 1957. STEWARD, J. H.; MANNERS, R.; WOLF, E. R.; PADILLA SEDA, E.; MINTZ, S. W. et al.: *The People of Puerto Rico*, Univ. Ill Press Stocking GW, Urbana:1956. n.d. «From the Paleolithic to Palo Alto», «The Boom Years», «Untying the Sacred Bundle», casos 19, 20, 21. <http://anthropology.uchicago.edu/about.html>. STOUFFER, S. A. (ed.): *The American Soldier*, 4 vols., Princeton UP, Princeton (NJ):1949. TAMBIAH, S. J.: *Sri Lanka: Ethnic Fratricide and the Dismantling of Democracy*, Univ. Chicago Press, Chicago:1986. TAWNEY, R. H.: *Religion and the Rise of Capitalism: a Historical Study*, Harcourt-Brace, Nova York:1947. TEDLOCK, D.: *The Spoken Word and the Work of Interpretation*, Univ. Penn. Press, Filadèlfia:1983. TOLMAN, E. C.: *Essays in Motivation and Learning*, Univ. Calif. Press, Berkeley:1958. TRAWEEK, S.: *Beamtimes and Lifetimes*, Harvard UP, Cambridge:1988. TURNER, V. W.: *Schism and Continuity in an African Society*, Manchester UP, Manchester (RU):1957. TURNER, V. W.; BRUNER, E. (eds.): *The Anthropology of Experience*, Univ. Ill Press, Urbana:1986. TYLER, S. A. (ed.): *Cognitive Anthropology: Readings*, Rinehart, Winston, Nova York:1969. VOGT, E. Z.: *Modern-Homesteaders*, Harvard UP, Cambridge:1955. VOGT, E. Z.; ALBERT, E. M. (eds.): *People of Rimrock: a Study of Values in Five Cultures*, Harvard UP, Cambridge (MA):1966. WALLACE, A. F. C.: *Culture and Personality*, Random House, Nova York:1970. WEBER, M.: *The Theory of Social and Economic Organization*, Free Press, Glencoe (IL):1947. WEBER, M.: *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Scribner, Nova York:1950a. WEBER, M.: *General Economic History*, Free Press, Glencoe (IL):1950b. WEBER, M.: *The Sociology of Religion*, Beacon, Boston: 1965.

WEINER, A. B.: *Women of Value, Men of Renown: New Perspectives in Trobriand Exchange*, Univ. Tex. Press, Austin: 1976. WHITING, B. B.; WHITING, J.: *Children of Six Cultures: a Psycho-Cultural Analysis*, Harvard UP, Cambridge (MA): 1975. WIENER, N.: *Cybernetics; or Control and Communication in the Animal and the Machine*, MIT Press, Cambridge (MA): 1962. WOLF, E. R.: *Europe and the People Without History*, Univ. Calif. Press, Berkeley:1982. WRIGHT, R.: *The Color Curtain: a Report on the Bandung Conference*, Univ. Press Miss, Jackson:1995.